

Malitskaya O.V.
Berdiansk State Pedagogical University

CULTURAL IDENTIFICATION AS THE PRIMARY EDUCATIONAL FACTOR IN PEDAGOGICAL UNIVERSITY

Summary

The article interpreted the meaning and the place of culture in the educational space of the University. The article considers different approaches to the definition of cultural educational space. Provides an overview of the studies on the creation of cultural environment in the University. It was concluded that the prospect of the development of the younger generation, his socialization depends on the cultural competence of the teacher. The article deals with the process cultural identity forming of students, defines the psychological and pedagogical conditions of this process.

Keywords: culture, identification, cultural identity, value orientations, cultural environment.

УДК 811.111'42

ПРОБЛЕМА ЖІНОЧОЇ СУБ'ЄКТИВНОСТІ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ КЛАРИСЕ ЛІСПЕКТОР

Мартинюк В.А., Бузинська В.Є.

Буковинський державний фінансово-економічний університет

Вивчаються особливості гендерних теоретико-методологічних досліджень у педагогічному дискурсі. Аналізуються особливості прояву жіночої суб'єктивності у художньому дискурсі Кларисе Ліспектор. Встановлюються категоріальні ознаки, визначаються методологічні підходи до зображення жіночої суб'єктивності через призму чоловічого світосприйняття.

Ключові слова: жіноча суб'єктивність, гендерна рівність, дискурсивний критерій, художній дискурс.

Постановка проблеми. Поява великої кількості гендерних теоретико-методологічних досліджень у царині освіти і виховання засвідчує, що «жіночі студії» (англ. – *women's studies*, фр. – *etudes feministes*, нім. – *feministische Studien*, пол. – *feminologia*, португал. – *estudos feministas*) стали невід'ємною частиною сучасної української педагогічної науки, підтвердивши інтегративність нового дискурсу та перспективи його міждисциплінарності.

Фемінізм як суспільно-політичний рух та ідеологія вважається відносно новим поняттям у концептуальній системі індивідуума та суспільства. Теоретики фемінізму розглядають концептуально відмінні методологічні підходи до аналізу проблеми жіночої суб'єктивності та її відображення у сучасній гендерній дискурсології.

За визначенням науковців [9], фемінологія як наука про життєдіяльність жінки у суспільстві відображає об'єктивні закономірності її існування і служить основою гуманної діяльності. Втілюючи у життя принцип рівності між чоловіком і жінкою, фемінологія:

– увела категорію «гендерний вимір» у соціально-економічну історію;

– запропонувала до розгляду такі теми, як «фемінізація бідності», «фемінінність безробіття», «політекономія домашньої праці», «історія жіночої домашньої праці», змусивши визнати категорію «стать» одним з структуротворчих економічних принципів;

– наполягла на особливому трактуванні теми «жіноча робота як неоплачувана праця» (народження дітей, їхнє виховання, праця з підтримання у будинку чистоти, приготування їжі, прання, прасування, догляду за хворими і немірними), яку раніше практично ігнорували;

– розпочала дослідження особливостей так званих «жіночих професій» (виховательки, вчительки, гувернантки, кухарки, пралі, прасувальниці, прядильниці, ткалі, медсестри, соціальної працівниці) у минулому і сьогодні;

– залучила до феміністського руху велику кількість жінок, особливо науковців. Вони принесли нові знання і сформований життєвий та науковий досвід, що дозволяє перетворювати категорію «приватне» у «професійне», а потім – у «політичне»;

– поставила питання про гендерний підхід до наукового стилю досліджень – об'єктивістський, або «чоловічий», і емоційно-збагачений, тобто «жіночий».

Власне, *філософія гендеру* сформувалася після публікації книжки Симони де Бовуар «Друга стать» (1949), у якій була сформульована теза: він – суб'єкт, абсолют, який має культурне, раціональне, божественне начало; вона – Інша, та, що несе природне, чуттєве, гріховне [2]. Ця успішна і по-справжньому революційна книжка була спробою видатної жінки з'ясувати свою суть і суспільне призначення. Авторська концепція жіночої суб'єктивності збурила увагу мільйонів читачів, докорінно змінивши уявлення про те, що жінки говорять і думають про себе. Ґрунтуючись на результатах опитування жінок різного віку й різного соціального становища, майстерно синтезуючи дослідження жіночого тіла і психіки, а також економічної й історичної ролі жінок, «Друга стать» стала переконливим, аргументованим документом, що засвідчує «інакшість» жінок.

Таким чином у фемінологію було внесено новий дискурсивний критерій – «відмінність статі», що дозволило сформувати нову філософську конструкцію суб'єктивності – спочатку жіночої, а потім і гендерної.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціолог Ентоні Гідденс [3] стверджує, що «гендер» – це не фізичні відмінності між чоловіком і жінкою, а соціально сформовані особливості мужності і жіночності. Гендер, на його думку, означає, насамперед, соціальні очікування щодо стандартів поведінки, які відповідають уявленням про чоловіка і жінку. Введення терміну «гендер» у науковий обіг дозволяло дослідникам відійти від терміну «gender» (біологічна стать); перевести аналіз відносин між статями з біологічного рівня на соціальний; відмовитися від постулату щодо «природного призначення представників різної статі»; показати, що поняття «стать» належить до числа таких же змістоутворювальних категорій, як «клас», «раса» [7].

На теренах української та пострадянської науки перші дослідження з гендерології з'явилися на початку 1990-х років. Сьогодні у галузі гендерної дискурсології плідно працюють такі вчені: О.О. Вороніна, О.І. Горошко, С.М. Гришак, А.А. Денисова, Г.І. Емірсуїнова, К.І. Карпенко, О.Р. Кісь, А.В. Кириліна, О.Л. Козачишина, О.Н. Колосова, Н.А. Кутова, А.П. Мартинюк, І.І. Морозова, І.Г. Ольшанський, К.В. Піщикова, В.В. Потапов, Н.В. Соколова, І.О. Стешин, Ю.В. Терехова та ін.

Українська дослідниця гендерного дискурсу Калініна Я.І. зазначає, що «У концепті «жінка» сполучаються знання про жінку як істоту жіночої статі різного віку (від немовляти, дівчинки – до літньої жінки), як особистість, як суб'єкта, що виконує різні соціальні ролі (мати, дружини, сестри, дочки та ін.)» [4].

Мета нашої публікації – виявити і описати особливості прояву жіночої суб'єктивності в авторському художньому дискурсі Кларісе Ліспектор.

Завдання статті: 1) проаналізувати особливості художнього дискурсу сучасної бразильської письменниці Кларісе Ліспектор; 2) встановити категоріальні ознаки гендерного аспекту досліджуваного дискурсу; 3) визначити методологічні підходи до зображення жіночої суб'єктивності через призму чоловічого світосприйняття у художньому дискурсі Кларісе Ліспектор «Час зірки», а саме Вступ-присвяти.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У контексті жіночої прози аналіз стосуватиметься насамперед нарації як акту взаємодії між *тілом* – суто жіночою реальністю та *мовою*, що є чоловічою прерогативою. З огляду на контроверсійність теорій щодо ролі жінки і чоловіка у сучасному суспільстві, авторський дискурс Кларісе Ліспектор дає неоціненний матеріал для дослідження.

Власне сама біографія бразильської письменниці з українським корінням викликає жвавий інтерес читачів і дослідників. Хайя (у майбутньому вона стане Кларісе) народилась 10 грудня 1920 р. у містечку Чечельник (територія сучасної Вінницької обл., Україна), через який тікали її батьки, рятуючись від погромів у роки Громадянської війни. Родина Кларісе емігрувала до Бразилії у 1921 р., коли їй було лише два місяці. Сім'я поселилася у місті Рісіфі (штат Пернамбуко у південно-східній Бразилії) (<http://uk.wikipedia.org/wiki>).

Кларісе Ліспектор – авторка численних новел та оповідань, високу художність яких відзначала світова критика. Усього у творчому доробку письменниці 8 романів, 8 збірників оповідань, літературознавчі статті, переклад португальською мовою роману Оскара Уайлда «Портрет Доріана Грея». Найбільший успіх Кларісе Ліспектор приніс збірник оповідань «Сімейні узи», у яких вона всебічно розкрила соціальні та особисті проблеми жінок.

Виклад основного матеріалу. Предметом нашого дослідження став зразок авторського художньо-

го дискурсу Кларісе Ліспектор – Вступ-присвята до роману «Час зірки» (*A HORA DA ESTRELA*), який за формою можна вважати окремим твором-філософською новелою. Зазначимо, що офіційного перекладу цього роману на українську мову нами не виявлено. Тому відредагований авторський переклад Вступу-присвяти до роману «Час зірки» (*A HORA DA ESTRELA*) було представлено до розгляду на Першій всеукраїнській конференції (23 жовтня 2014 р., м. Київ), присвяченій творчості Кларісе Ліспектор. У поважному науковому дійстві брали участь гості з Бразилії, відомий бразильський перекладач та письменниця Віра Вовк, професор університету Сан-Пауло Надя Баттелла Готліб, а також представники Посольства Бразилії в Україні.

У процесі обробки оригінального тексту, з метою отримати можливість якісного перекладу і проаналізувати обраний зразок, ми звернулися спочатку до комп'ютерного перекладу через <https://translate.google.com.ua/>, а далі консультувалися з досвідченими користувачами португальської мови, порівнюючи надані переклади з російським (Елена Белякова [6]) та англійським (Giovanni Pointiero) варіантами.

Наприклад:

Entre a realidade e o delirio, «A Hora da Estrela» é um romance sobre o desamparo a que todos estamos entregues. A histyria começa quando uma moça do interior vêm para a cidade grande em busca de seus sonhos, que acabam se misturando com a realidade (португ. – оригінал).

Между реальностью и заблуждения, «Час звезды» является роман о беспомощности, что мы все поставлено. История начинается, когда страна девушка выйдет в большой город в поисках своей мечты, которые смешиваются с реальностью (**комп'ютерний переклад російською мовою – оригінал**).

Between reality and delusion, «Hour of the Star» is a novel about the helplessness that we are all delivered with. The story begins when a country girl comes to the big city in search of her dreams, which get mixed with reality (англ. – Giovanni Pointiero).

Входячи у світ реальності та омани, роман «Час зорі» описує безпорадність, яка живе у кожному з нас. Історія починається з того, як сільська дівчина приїжджає до великого міста у пошуках своєї мрії, але зіштовхується з реальністю (укр. переклад авторів статті).

Зауважимо, що Вступ-присвяту і власне роман *A HORA DA ESTRELA* написано від імені чоловіка на ймення Родріго. Кларісе Ліспектор намагається максимально достовірно відтворити стиль його мислення і поведінки, звертаючи особливу увагу на надзвичайно раціональний, «чоловічий» спосіб відтворення дійсності через психологічно напружену соціокультурну описову канву. Наприклад:

Я присвячую цю розповідь старому доброму Шуману та його коханій Кларі, які наразі є, на жаль, нічим іншим, як порохом і тлінню. Я присвячую її темній червоності моєї крові, як комусь у розквіті сил. Я присвячую їй, крім того, гномам, карлика, сільфідам і німфам, які населяють моє життя. Я присвячую їй пам'яті років моїх поневірянь, коли все було більш аскетично простим і достойним, і я ніколи не куштував омара. Я присвячую їй буремності Бетховена. Флюїдам нейтральних тембрів Баха. Шопену, який робить мене зніжено розслабленим. Стравінському, який лякає мене і змушує високо злітати у спалахах пристрасті. «Смерті й Просвітленню», у якій Ріхард Штраус пророкує мою долю. Але найбільше

я присвячую її безсонності дня і власне дню, прозору голосу Дебюссі, Марлосу Нобре, Прокоф'єву, Карлу Орфу і Шонбергу, композиторам з дванадцятьма модуляціями, електронному поколінню з пронизливими нотами... (тут і далі – переклад авторів статті).

Головний герой наче хизується своєю обізнаністю, розмірковуючи та філософуючи про божественне начало своєї писемної творчості:

Чи можливо, що дії перевершують слова? Оскільки пишу я – нехай речі називаються своїми іменами. Кожна річ – слово. А коли немає слова, його треба вигадати – це твій Бог, який заповів вигадувати або винаходити. Чому я пишу? Перш за все, тому, що я заволодів духом мови – інколи саме форма призводить до змісту.

Між тим, я хочу ходити голим або у лахмітті; я хочу відчутти хоча б раз прісний смак Гостії. З'їсти проскуру – означає скуштувати байдужості світу і поринути у небуття. Це буде ознакою моєї мужності – відкинути заколисуючі сентименти з минулого.

Формуючи образ Родріго, письменника кваліфікує референтів чоловічої статі як виконавців маскулінних, соціально санкціонованих символічних ролей: мачо, володар, вищий за статусом тощо. Наприклад, «Маючи ілюзію свободи волі, я вирішив, що ця історія повинна мати сім головних героїв, і, очевидно, я є одним з найбільш важливих персонажів. Я, Родріго, істота чоловічого роду».

Він розповідає про життя і пригоди молододі дівчини, яка приїхала до Ріо-де-Жанейро з далекого північного сходу Бразилії. Родріго порівнює головну героїню з холодною кавою, волосиною у тарілці з супом і навіть із собакою. Чоловік підкреслює нікчемність героїні оскільки:

...ніхто не бажає її, вона – незаймана дівчина, яка нікому не потрібна. Мене вражає, що мені вона теж не потрібна. ... Є тисячі дівчат таких, як ця дівчина з північного сходу. Їх можна побачити у брудних завулках Ріо-де-Жанейро; вони живуть у меблеваних кімнатах або гарують за прилавками за м'язерну платню, якої варті. Вони навіть не усвідомлюють того, що є зайвими, і ніхто, в біса, не піклується про їхнє існування. Мало хто з них коли-небудь скаржиться, і, наскільки я знаю, вони ніколи не протестують, бо немає нікого, хто б їх слухав.

Автор намагається схватитися за цинічність головного героя. Але, на думку Ролана Барта, слова «світ жінки» передбачають «світ чоловіка», який нагадує горизонт, символ влади, визначаючи водночас жіночість. Чоловік іманентний жіночій природі [1]. Надзвичайна проникливість, чуттєвість та інтуїтивна філософічність дискурсу Кларісе Ліспектор говорить про те, що автору-жінці підсвідомо легше достеменно правдиво описати певну емоцію, яку відчуває саме жінка. Адже, згідно з гендерними стереотипними уявленнями, представниці жіночої статі є емоційнішими порівняно з чоловіками загалом, а тому можна припустити, що у ситуаціях, коли чоловік може взагалі не зреагувати, жінка здатна відчутти надзвичайне емоційне збурення.

Змальовуючи цю історію, я буду поступатися емоціям, адже я чудово знаю, що кожен день – це ще один день, відвойований у смерті. Я не претендую на те, щоб називатися інтелектуалом, я пишу тілом. А те, що я пишу, схоже на вогку імлу. Слова – як звуки, що передаються у вигляді переплутаних тіней, сталактитів, тканого мережива, транспонованої органної музики. Я ледве можу дібрати слова, щоб описати цю картину, яскраву і

багату, хворобливу і неясну, з її поліфонією суму у виконанні низького басу. *Allegro Con Brio*.

Перш за все, я повинен пояснити, що ця дівчина сама себе не знає і продовжує жити безцільно. Якби вона була досить недалекою і запитала себе: «Хто я?», то гепнулася б обличчям донизу. Тому що запитання «Хто я?» створює потребу. І як можна задовольнити цю потребу? Пізнати себе – означає визнати, що ця людина, про яку я збираюся розказати, є настільки тупуватою, що часто всміхається до інших людей на вулиці. Ніхто з перехожих не відповідає на цю посмішку, тому що навіть не помічає її.

Особливе місце у досліджуваному дискурсі займає опис таких явищ, як жіноча сексуальність/асексуальність. Як зазначає Сіксу Е. [8], у жіночому сприйнятті світу превалює тілесна комунікація, відчуття, що відображаються у художньому дискурсі у вигляді фрагментарності, уточнень і доповнень самої себе, втілюючись у множинне безкінечне бажання. Проте устами головного героя-наратора Кларісе Ліспектор намагається розкривати чоловічі стандарти сексуальної поведінки, створюючи так звані сценарії сексуальності. У досліджуваному дискурсі Кларісе Ліспектор індивідуальний сценарій сексуальності Родріго обумовлюється особистими властивостями чоловіка як примітивної сексуальної істоти, яка зневажає жінку навіть тоді, коли вона дає йому найвищу насолоду.

«Моя сила, безсумнівно, полягає у самотності. Я не боюся бурхливих штормів і шалених ураганів, бо я і сам є темрявою ночі. П'ятьма? Вона нагадує мені про колишню близьку подругу. Вона мала сексуальний досвід, а у її тілі ховалася така ж п'ятьма. Я ніколи не забуду її: ніхто ніколи не забуває тих, з ким кохався. Це залишається клеймом на живій плоті, як татування, і кожен, хто бачить це тавро, тікає нажаханий».

І все ж, читаючи Вступ-присвяту до роману «Час зірки», за словесним потоком раціональної свідомості чоловіка чітко вбачається образ прекрасної, чуттєвої жінки, яку можна порівняти з «богинею, зіркою, кришталевим дзвіночком, або найвищим творінням природи». Оскільки навіть проживаючи у смердючих нетрях великого міста, вдягаючись у лахміття, гаруючи на мерзеного хазяїна, в атмосфері психологічного і сексуального рабства молодій жінці вдалося зберегти у собі невинну дитячу віру у міфічне красиве майбутнє. Порівняємо способи передачі цієї думки автора в оригіналі та у перекладах:

Ela estava tão tonto como um idiota, só que ela não era idiota. Ela nem estava ciente de que ela era infeliz. A única coisa que ela tinha era fé (португ.).

She was as light-headed as an idiot, only she was no idiot. She wasn't even aware that she was unhappy. The one thing she had was faith (англ.).

Вона була легковажною, як ідіотка, проте вона не була ідіоткою. Вона навіть не усвідомлювала, що була нещасною. Едине, що залишалось у неї – її віра (укр.).

Аналізуючи авторський художній дискурс письменниці «Час зірки» (Вступ-присвята), доходимо висновку, що у ньому відсутній будь-який мелодраматичний сентименталізм. Усе дійство, як правило, здійснюється в уяві персонажів, і часто не має жодного розв'язку з реальністю. Тому насичена, психологічно напружена атмосфера наближує досліджуваний дискурс до високої поезії. Опис дій персонажів невідвладний ні релігійним, ні моральним канонам, він – за межею добра і зла. Проте жінки-герої художнього дискурсу Кларісе Ліспектор по-своєму бунтують проти абсурду суспільного буття і виграють, навіть ціною власного життя.

Висновки і пропозиції. Аналіз Вступу-присвяти до роману «Час зірки» португальської письменниці Кларисе Ліспектор уможливив визначення категоріальних ознак цього художнього дискурсу:

- раціональний, «чоловічий» спосіб відтворення дійсності через психологічно напружену соціокультурну описову канву;
- домінування референтів чоловічої статі як виконавців маскулінних, соціально санкціонованих символічних ролей;
- іманентність чоловіка-наратора жіночій природі авторки;

- сприйняття світу через тілесну комунікацію;
- нездоланна надія на майбутнє;
- психологічно напружена атмосфера неперервності дії, що наближує досліджуваний дискурс до форми високої поезії.

Проведене дослідження підтверджує думку, що структура жіночої суб'єктивності є соціально сконструйованою, адже образ сучасної жінки стає не об'єктом, а суб'єктом дискурсу і соціальної практики існування суспільства. Тому вбачаємо перспективи подальших розвідок у вивченні проблеми децентрованості жіночої суб'єктивності у новелах Кларисе Ліспектор.

Список літератури:

1. Барт Ролан Избранные работы. Семиотика. Поэтика / Ролан Барт. – М.: Прогресс. – 1989. – 615 с.
2. Бовуар С. де. Друга стать: В 2 т. / Сімона де Бовуар; [перекл. з фр. Н. Воробійової, П. Воробійова, Я. Собко] – К.: Основи, 1994. – Том 1. – 390 с.
3. Гидденс Э. Социология / Пер. с англ.; науч. ред. В. А. Ядов; общ. ред. Л. С. Гурьевой, Л. Н. Посилевича. – М.: Эдиториал УРСС, 1999. – 703 с.
4. Калініна Я. І. Концепт «жінка» та стереотипні уявлення про її соціокультурну роль у німецькому побутовому анекдоті / Калініна Я.І. // Вісник Запорізького національного ун-ту – Запоріжжя. – № 2. – 2009. – С. 25-31.
5. Карпенко К.І. Жіноча ідентичність у контексті ставлення до тілесності / К.І. Карпенко // – 2013. – № 4(34). – С. 59-63.
6. Лиспектор К. Час звезды / Клариси Лиспектор // Перевод Елены Беляковой. – Доступ до джерела: http://www.lib.ru/INPROZ/LISPEKTOR_K/star_hour.txt
7. Малкіна-Пих І. Г. Гендерна терапія: Довідник практичного психолога / І. Г. Малкіна-Пих / – М.: Ексмо, 2006. – 928 с.
8. Сиксу Э. Хохот Медузы: Введение в гендерные исследования: Хрестоматия / Сиксу Э. – Харьков, 2001; СПб, 2001. – Ч. 2. – С. 799-821.
9. Словник гендерних термінів. – Доступ до джерела: <http://a-z-gender.net/ua/esencializm.html>

Мартынчук В.А., Бузинская В.Е.

Буковинский государственный финансово-экономический университет

ПРОБЛЕМА ЖЕНСКОЙ СУБЪЕКТИВНОСТИ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ДИСКУРСЕ КЛАРИССЕ ЛИСПЕКТОР

Аннотация

Изучаются особенности гендерных теоретико-методологических исследований в педагогическом дискурсе. Исследуются особенности изображения женской субъективности в художественном дискурсе Клариссе Лиспектор. Устанавливаются категориальные признаки, определяются методологические подходы к передаче женской субъективности через призму мужского мироощущения.

Ключевые слова: женская субъективность, гендерное равенство, дискурсивный критерий, художественный дискурс.

Martynyuk V.A., Busynska V.Ye.

Bukovyna State University of Finance and Economics

THE PROBLEM OF FEMININE SUBJECTIVITY IN CLARICE LISPECTOR'S BELLE-LETTRE DISCOURSE

Summary

The article under review deals with theoretical-methodological peculiarities of women's studies in the pedagogical discourse. Characteristics of female subjectivity in the Clarice Lispector's belle-lettre discourse are investigated. Basic categories and methodological approaches of the female subjectivity versus male worldview in the target discourse are formulated.

Keywords: female subjectivity, gender equality, discourse criterion, belle-lettre discourse.